

Erdély történetének bemutatása 1920 és 2000 között kiadott román történelmi atlaszokban

Bereznay András

(Az angol nyelvű előadást a szerző fordította; az eredeti szöveget lásd a 18. oldaltól)

Erdély, az ország, ahol évszázadokon át éltek együtt magyarok és románok, ilyen vagy olyan módon, többször volt közöttük vetélkedés tárgya. Ami igaz közös történelmükre nézve, nem kevésbé áll annak bemutatására, ideértve térképi ábrázolását is. Miközben számos esemény értékelése és magyarázata eltérő, annyit el lehet mondani – ezt egyik fél sem valószínű, hogy kétségbevonná –, hogy a vita központjában a román kontinuitás (folyamatosság) kérdése áll.

Ennek a gyakran tárgyalt fogalomnak mindenesetre nem csak egy értelme van. Eredetileg és helyesen a „folyamatosság” a román etnogenezisre vonatkozik, vagyis arra a föltevésre, hogy a román etnikum a jelenlegi településének területén alakult ki, elsősorban Erdélyben. Nem ez a megfelelő alkalom a hipotézis érdemeinek vagy az ellenkezőjének a megvitatására. Ami engem ebben az összefüggésben a jelen előadásom részeként érdekel, az csak annak a leszögezése, hogy amennyire láttam őket, az összes kiadott román történelmi atlasz ennek az elképzelésnek a jegyében készült. Tekintet nélkül arra, hogy – ezt el kell, hogy ismerjem – mennyire nem értek egyet az ebben a szellemben történt ábrázolásokkal, nem tekintem föladatomnak, hogy szót emeljek ellenük, csak annyiban és olyankor, ha maguk a kartográfiai módszereik ébresztenek a történelmi térképészet szempontjából jogos kérdéseket.

A „folyamatosság” ugyanakkor egy másik értelemben is megjelent Erdély történetének bemutatásában. A román történelmi térképészetnek van egy áramlata, mely nem csak arra törekszik, hogy az országot olyan területként mutassa be, ahol a románság mindig jelen volt, hanem úgy is, mintha Erdély valamiféle olyan folyamatosan különálló egység lett volna, mely a századokon át valahogyan mindig román volt. Ez a megközelítés – szemben az etnikai folyamatosság hipotézisével, mely legalábbis formális értelemben tudományos vita tárgya marad – egyértelműen tarthatatlan a bőséges és vitathatatlan adatok tükrében. Azt, hogy ez így van, nem egy román történelmi térképész is fölismerte. Voltak olyanok, akik nem folyamodtak ehhez a módszerhez, vagy ha mégis, akkor csak korlátozott mértékben, és másoknál körültekintőbb módon tették.

Előadásomban törekedni fogok egy probléma bemutatására, mely az etnikai folyamatosság térképrevitelének szemrevételezésekor derül ki. Céljaim között szerepel az is, hogy rávilágítsak egy olyan, a megbízható történelmi információ térképen nyújtásának szempontjából szerencsétlen gyakorlatra, mely egyes román történelmi atlaszokat jellemez – szembeállítva őket több más román atlasznak ugyanazokat a helyzeteket ábrázoló lényegében véve korrekt bemutatásával. Emellett igyekezni fogok utalni más, az erdélyi történelem ábrázolásakor fölmerülő kérdésekre is, úgy és ahogy a megvizsgált atlaszokban találkozhatunk velük. Tizenhárom ilyen atlasz van:

1. Atlas Istoric Geografic al neamului românesc, Şiaicariu, V. – Constantinescu, D. St., Bucureşti, 1920
2. Atlas Istoric, Gheorghiu-Friedmann, Aglaia, Naţionala, Bucureşti, c.1923
3. Atlas Istoric al Românilor cu cetiri istorice, Tulbure, Nathalia, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1926
4. Atlas geografic, istoric, economic şi statistic, Teodorescu – Constantinescu, Institutul Cartografic Unirea, Braşov, 1934
5. Atlas Istoric, Panaitescu, P.P.– Ioan, E., Scrisul Românesc S.A., Craiova, c.1935
6. Atlas pentru Istoria României, Dragomir, Silviu, Editura Krafft & Drotler, Sibiu, 1935
7. România. Atlas istoric, geopolitic, etnografic şi economic, Seiş anu, Romulus, Universul, Bucureşti, 1936

8. Spațiul istoric și etnic românesc. I-III. Petre, Lucian, Ed. Militară, București, 1992/1993 (Első kiadás, 1942)
9. Atlas Istoric, Pascu, Ștefan (ed.), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971
10. Atlas pentru Istoria României, Ardeleanu, I. et al., Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983
11. România. Atlas Istórico-Geografic, Bodea, C. et al. (eds.), Editura Academia Română, București, 1996
12. Atlas Istoric Didactic, Pascu, V., Clio Nova, București, 1998
13. Atlas Istoric Școlar, Moțu, I., Corint, București, 1998.

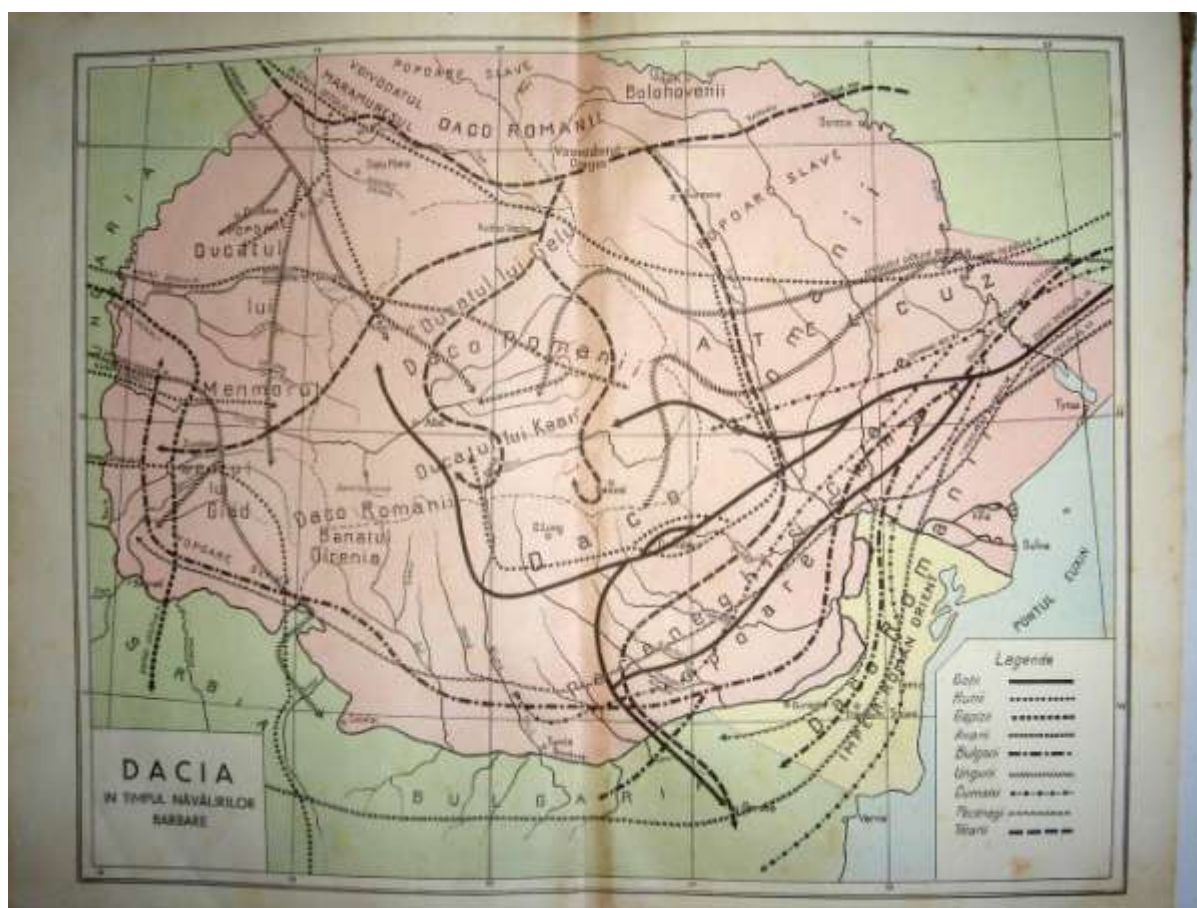
A folyamatosság hipotézisének egyik gyöngesége – ha távolról sem a leglényegesebb – annak a nehézsége, hogy a Római Birodalom Erdélyből történt kivonulása idejét, 271-et össze lehessen kötni az ottani új-latin nyelvű népesség első említésével a 12. és 13. század fordulóján, de legalább a 9. század végével, amikor nézve egy századokkal később író magyar krónikás ott élő románokra tett látszólagos említést. Bármik legyenek is az elmélet érdemei vagy hiányosságai, még a leghívebb követőjének is föl kell hogy tűnjön, hogy ez az időbeli távolság problémát jelent. Ennek elrejtéséhez az alaphangot az 1-es atlasz 3. térképe adja meg, mely elsősorban azt a technikát alkalmazza, hogy az egész időszak – több mint 600 év – történetét egyetlen térképbe sűríti:

A térkép olyan – merev – alapot mutat be, mely mintha az egész koron át változatlan lett volna. Ennek része az Erdélyben és körülötte, mintegy a biztonság kedvéért, négyszer is elhelyezett, kiírás „dákó-románok”. Egy másik kiírás „szláv népek” még többször szerepel. Ez azonban ahelyett, hogy valamiféle egyensúlyt teremtené a térképen, inkább annak tárja föl egy fontos összetevőjét, hogy mi a baj vele. Minthogy szó sem lehet arról, hogy szláv jelenlétet lehessen várni az időszak legalább felében a legtöbb helyen ahol ez a kiírás megjelenik, így például a Dunától délre, világossá válik, hogy a kínált állandó „alap” nem lehet jó. Tény, hogy öt más etnikum kerítette hatalmába Erdélyt a kérdéses időszakban. Ezek

mindegyike ott külön-külön többé-kevésbé egy évszázadra nem csak megtelepült, hanem területét még saját megfelelő állama részévé is tette. Az alkalmazott technikához tartozó másik eszköz az, hogy az utóbbi tényre tett bármilyen utalást is elkerülve szelik át a térképet gazdagon az öt nép mozgását megjelenítő nyilak. A szemlélő így csak azt érzékelheti, hogy az állandó dáko-román jelenlétnek ezekben a századaiban mindössze annyi történt, hogy időnként nyomot sem hagyó „külföldiek” vonultak át Erdélyen. Ezt segíti a messzemenően alkalmatlan cím „Dácia a 3.-9. században”, és súlyosbítja az annak a területnek adott szín, ami föltehetően a cím Dáciája lenne, mintha az egy állam lett volna. Míg a területet helyes volt Dáciának nevezni előző századokban (és térképeken), a szó nem volt többé alkalmazható Erdélyre a római kivonulás óta, amikor a Dácia nevet a Dunától délre eső vidékre tették át. Nehéz szabadulni attól a következtetéstől, hogy az volt a szerzők szándéka, hogy képileg sugalljanak egy olyan történetietlenséget, melyet a múltba vágytak, és amiről azt remélték, hogy az olvasóra információként hat majd, de aminek a nyílt kimondására azért mégsem álltak egészen készen.

A jelmagyarázat az ilyen gyakorlathoz folyamodó atlaszokra jellemzően szegényes, úgy látszik, azért, hogy teret hagyjon a hazafias képzelőerő szárnyalásának. Ezt a módszert nem csak megismétli a 2-es atlasz 14. térképe, de bizarr módon még tíz évszázadra is kiterjeszti:

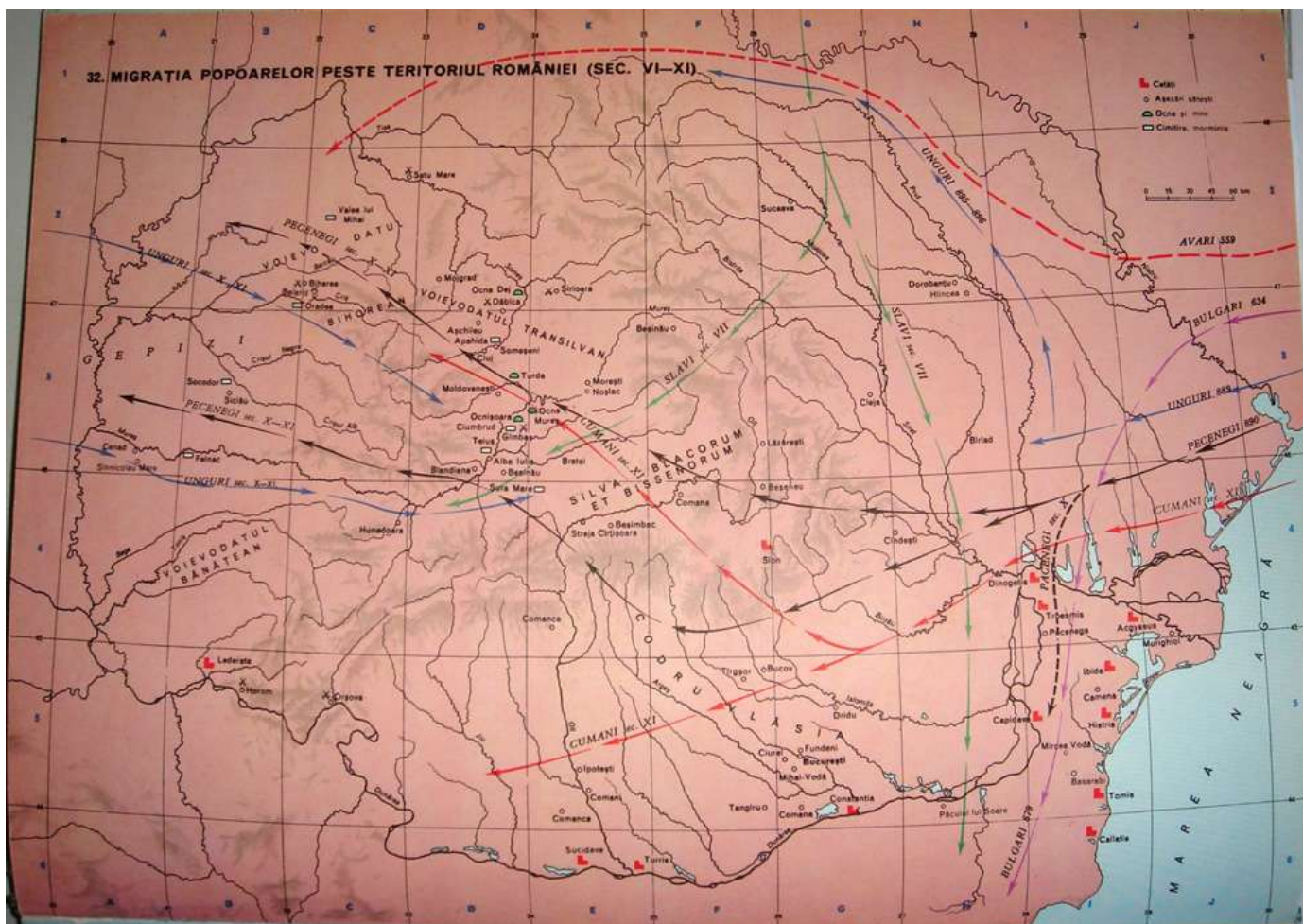

Javulás a 3-as atlasszal jött. Nem mondhatom azt, hogy mindennel egyetértek, amit bemutat, de világos, hogy ez az atlasz a térképeket arra használta, hogy annyira jól és teljesen közöljön tényeket, ahogyan a szerző látta és képes volt bemutatni őket, azaz bármiféle olyan kísérlet nélkül, hogy „hatalmával” visszaélve manipulálni próbálja az olvasót. Ez az új megközelítés folytatódott a következő atlaszokban. Az ábrázolásmód nem volt ugyan mindig annyira megfelelő, mint a kiváló kis 3-as atlaszé volt, de a korszaknak az 1-es és 2-es atlaszokban történt problematikus térképrevitelét elkerülték. Még a 7-es atlasz sem tért vissza a román történelmi térképkészítés korai szakaszának az imént bemutatott túlzásaihoz, pedig megtette amit tudott, hogy nacionalista tematikát kövessen. A már elhagyott módszer sajnos viszatért, hogy a 8-as atlasz I. kötetének 3. térképén kísértessen:

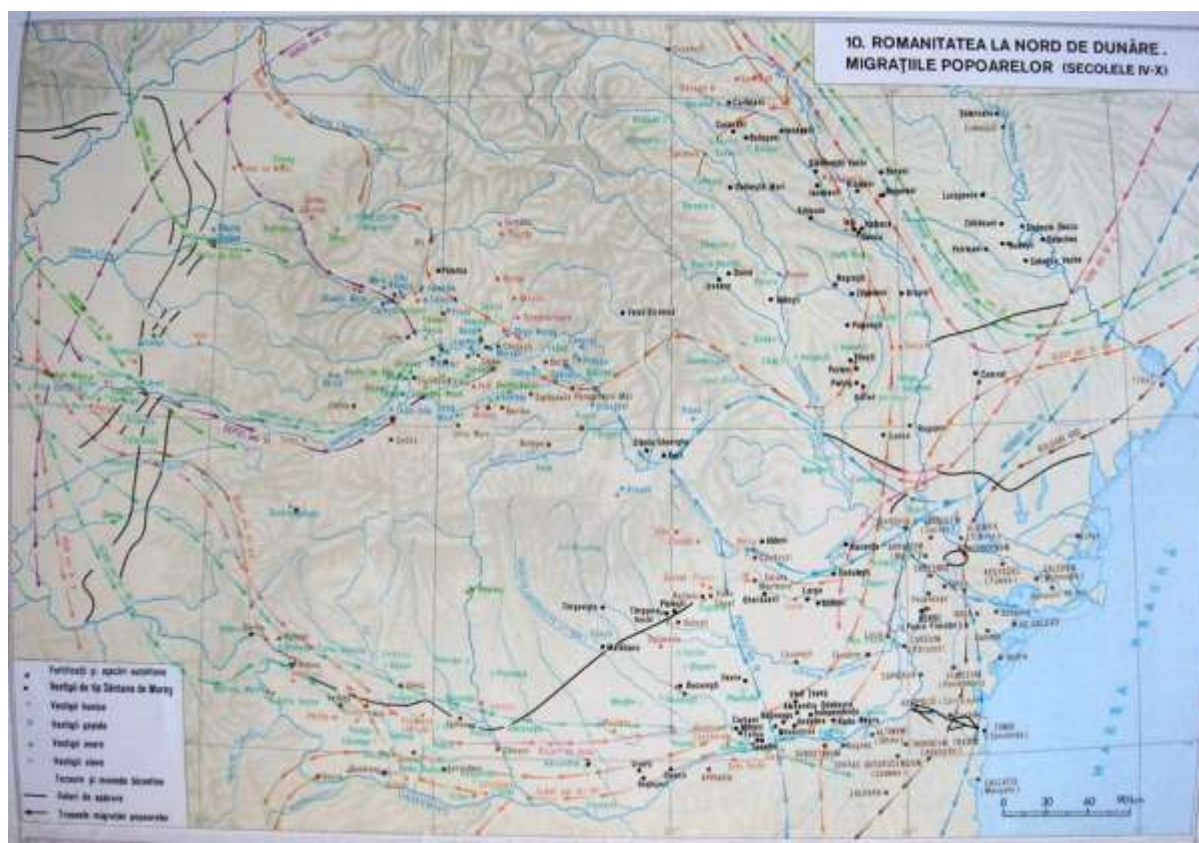

...és ezt némileg módosított formában folytatta a 9-es és 10-es atlaszban (32. illetve 27. térkép):

A változások itt nem mindig jó irányban történtek. Bár a 9-es atlaszban két térkép mutatja be a témát, rosszabb, mint csak problematikus az „Erdélyi Vajdaság” kiírás elhelyezése, mintha az a 6.-tól a 11. századig terjedő időszakra nézve végig érvényes lenne. Félretéve azt ami vita tárgya, hogy ilyen vajdaság ebben az időszakban létezett-e egyáltalán bármikor, még annak a korszaknak a történetírás szintje szerint is elfogadhatatlan ennek a föltételezett politikai egységnek a visszavetítése – ahogyan ezt a 32. térkép teszi – századokkal a 9. század előttre,

amelyikben az atlasz megjelent. Az *1-es atlasz* látszateltéssel elhitetésének manipulatív módszere teljes erejében tért vissza. Ezt nemrégiben követte a *11-es atlasz 10. térképének* sokkal árnyaltabb ábrázolása [lásd az 5. oldal alján].

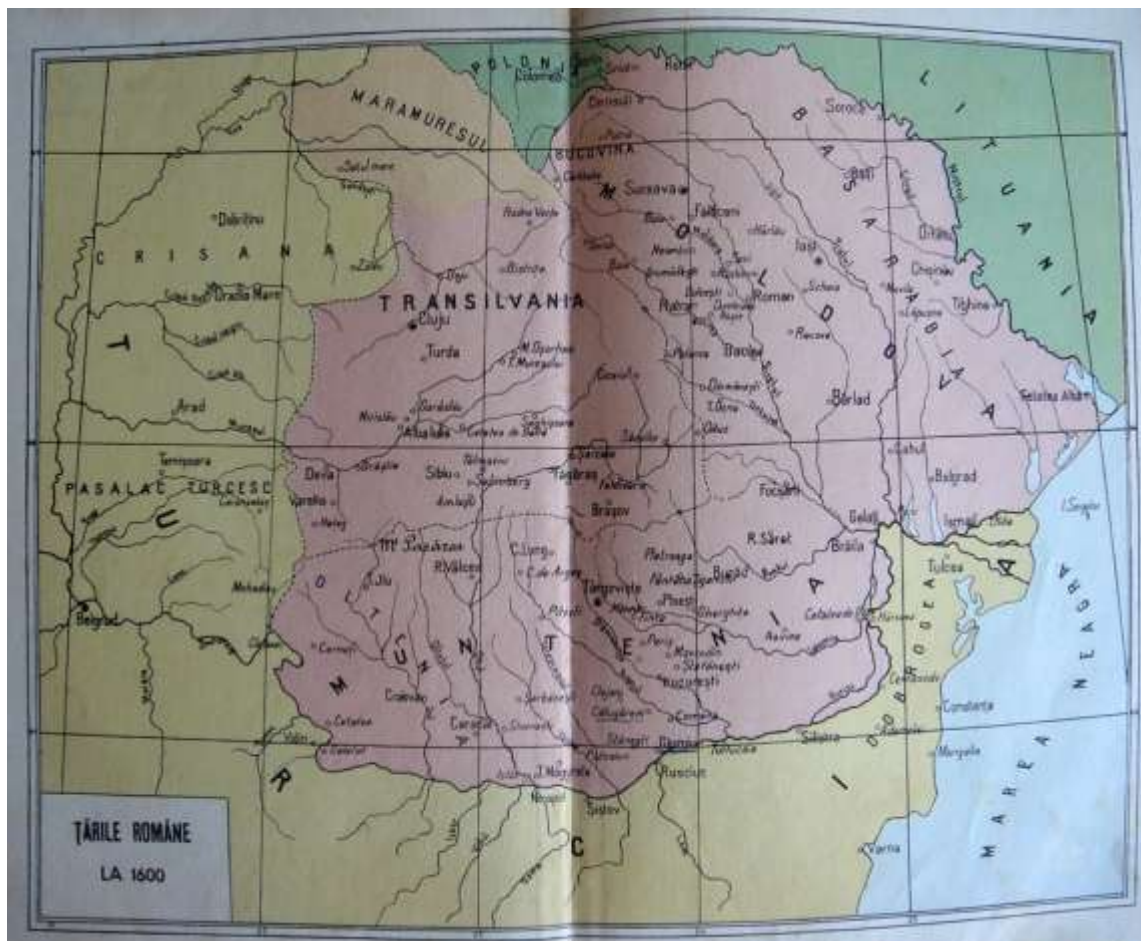
Jelentős – és üdvözölni kell –, hogy minden utalás hiányzik erről a térképről olyan kétséges fogalmakra, mint „Dácia” vagy „dákó-románok”. Ez annak a bemutatásával párosulva, hogy a „vándorló” népek Erdélyben tényleg megtelepedtek, elég jó eredményre vezet. Mindez a jó hatás azonban kérdésessé válik a fő cím miatt (Római világ a Dunától északra), ami figyelembevéve a tartalmat, oda nem illő. Az a benyomás alakul ki, hogy a szerzők miközben már nem hajlandóak többé nyilvánvaló hamisságokat térképre vinni, azért nem állnak még egészen készen arra, hogy azt is elhagyják, hogy legalább egy utalást ne tegyenek az erdélyi román folyamatosság ábrándjára. (Ez kétségtelenül kiviláglik a térképet magyarázó szövegből.)

Ami Erdély jellegének történeti besorolását illeti, az *1-es atlasz* az, mely azt önmagához hűen következetesen román országgént ábrázolja, egészen a 19. század második feléig. Egészen odáig nincs semmiféle utalás arra, hogy Erdélynek bármi köze is lehetett volna, akármilyen módon Magyarországhoz, vagy akár a Habsburgokhoz. Nehéz elkerülni azt az érzést, hogy a valószínű oka, hogy Erdélyt ilyen későn egyáltalán Magyarország részeként ábrázolták az, hogy a korszak az atlasz kiadásakor bőven a még élő emberek emlékezetében volt, úgyhogy a szerzők rájöttek, hogy nem volna gyakorlatias a dolgot másképpen beállítaniuk. Erdély úgy kerül bemutatásra már rögtön az első térképen, ahol a neve megjelenik (5. térkép):

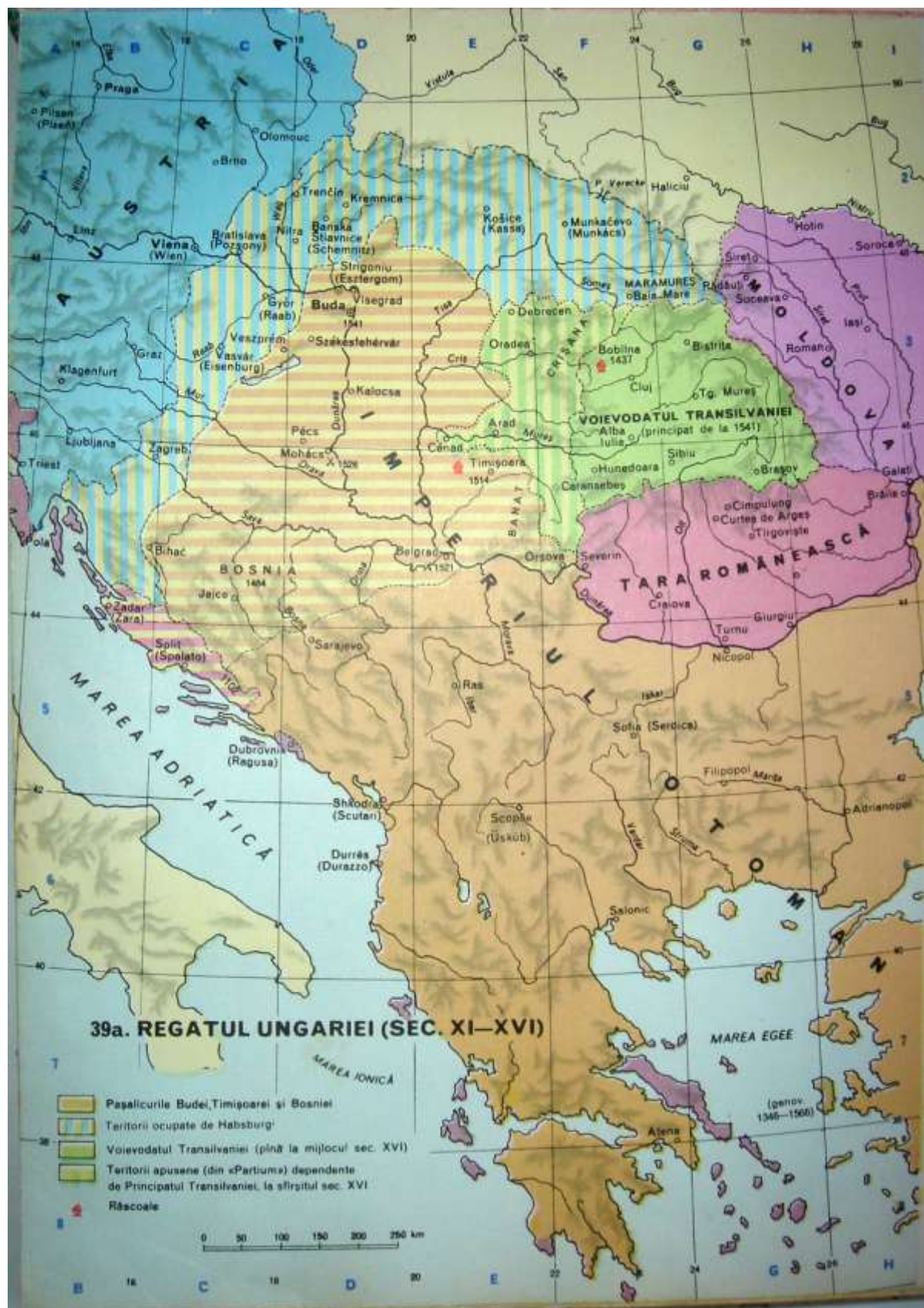

...mint Magyarországon egészen kívül fekvő – és amint színe sugallja – román ország. A 14. század elején. Érdemes itt emlékeztetni rá, hogy valójában Erdély a 14. században (mint azt megelőzően és a következő századokban is) szervesen a Magyar Királyság része volt, úgynevezett „vajdaság”-ként, ami nem jelentett semmi mást, mint, hogy a király által

kinevezett és kötelességéből tetszése szerint fölmentett mindenkori tisztviselő kormányozta ezen a címen. Autonómiájának, nem beszélve valamilyen román jellegéről, még az árnyéka sem létezett, attól eltekintve, hogy a lakosságának ekkor még csak egy kis százaléka román volt. A 2-es atlasz korábbi időpont állapotát bemutató megfelelő témájú térkép híján nem áll elő hasonló állítással 1600-ig (19. térkép), de utána megismétli a 23. térképen (18. század), amikor Erdély ismét minden magyarázat nélkül „román ország”-ként jelenítődik meg:

Föl lehet ismerni egy sémát. Az általam vizsgált atlaszok többsége erőfeszítést tesz arra, hogy tagadja Erdély valaha is magyar jellegét. Ezzel kéz a kézben azt állítják vagy sejtetik, hogy az valahogyan román volt, mindig, vagy megközelítőleg úgy. Nincs itt hely az összes olyan eset felsorolására amikor erre sor került, de még az összes eszközére sem melyek alkalmazásával ezt elérni igyekeztek, legyen az a sugalló/manipuláló színhasználat nem kivételes gyakorlata, vagy hat évszázad magyar történetének – melynek végén Erdély saját jogán országgá vált – egy térképen bemutatása, úgy, mintha a végső állapot azoknak az évszázadoknak az összességére végig lett volna igaz (39a térkép):

...majd ennek az olvasóba hamisan sugallott különállásnak egy címmel máshol indokolatlanul román jelleget is adása (68. térkép):

...ahogyan ez a 9-es atlaszban történt. Bár a tizenhárom atlasz közül tíznek ilyen a gyakorlata, vannak kivételek. A 3-as, 4-es és 5-ös atlasz teljesen korrekt ebből a szempontból. Amíg például a 6-os, 9-es, 10-es és sajnos még a 11-es atlasz is Erdélyt különböző térképeken a „román országok” egyikének nyilvánítja, a 4-es atlasz (134. o., 136. o.) és az 5-ös atlasz (35. térkép) hasonló helyzetekben helyesen kihangsúlyozza, hogy amit bemutatnak, az a „román országok és Erdély”:

Kiábrándítóan hat ugyanakkor, hogy még ezek az igazán rendes atlaszok sem egészen mentesek nemezeti szellemű túlzásoktól. Havaselve és Moldva uralkodói gyakran voltak Magyarország királyainak, majd Erdély fejedelmeinek a hűbéresei. Ebben a minőségükben többször kaptak szolgálataikért cserébe, személyes használatukra erdélyi várakat és hozzájuk tartozó földdarabokat változó terjedelmű időszakokra, úgy ahogyan ez általános gyakorlat volt a feudalizmus korában. Ez tény. Egészen helytelen viszont e birtokokat úgy ábrázolni, mintha a föntiek által magának Havaselvének és Moldvának lettek volna a részei, vagy legalább birtokai, mégis sok román történelmi atlasz fordult ehhez a technikához abbéli igyekezetében, hogy Erdélynek ezúttal legalább egyes darabjaira nézve középkori román birtoklás látszatát keltse. Ezen a módon a 2-es, 6-os és a 11-es atlasz kivételével minden atlasz eltúlozza a (valóban) román országok területi kiterjedését a korszakban. Különösen zavaró, amikor a szerzők nem elégszenek meg azzal, hogy moldvai uralkodók szigetszerű erdélyi birtokait Moldva részének mutassák be, hanem úgy tekintik azokat, mintha egy összefüggő Moldva legnyugatibb részei lettek volna, miáltal minden köztük és Moldva között lévő területet, Erdély mintegy felét, Moldvába kebeleznek. Ezt minden alap vagy lehetséges igazolás nélkül teszik (hacsak – egészen helytelenül – moldvai uralkodók székhelyföldi mindössze hadmozdulatait nem fogják föl annak), például a 7-es atlasz 49. oldalán:

...de nem kevésbé a 4-es atlasz 139. oldalán:

Fölmerülnek más jellegű kérdések is. Egyes atlaszokban Erdély státusát illetően van zavar. Az 1-es atlasz 5. térképe a kora 14. században „Fejedelemség”-nek címezi, ami pedig egészen 1570-ig nem volt:

Miután ezt vagy két és fél évszázaddal előrehozták, a szerzők úgy látszik kötelesnek érezték magukat, hogy hasonlóan kezeljék azt a rangot, melyet Erdély 1765-ben kapott – a Nagyfejedelemséget. Ezt először a 6. térképen alkalmazták, mely a 14. század végi állapotot hivatott bemutatni:

Az 5-ös atlasz, mely egyébként az általam vizsgáltak legjobbjainak egyike, ugyanezt a tévedést követi el a 36. oldalon, ahol Erdély 17. századi fölratozása „Nagyfejedelemség”:

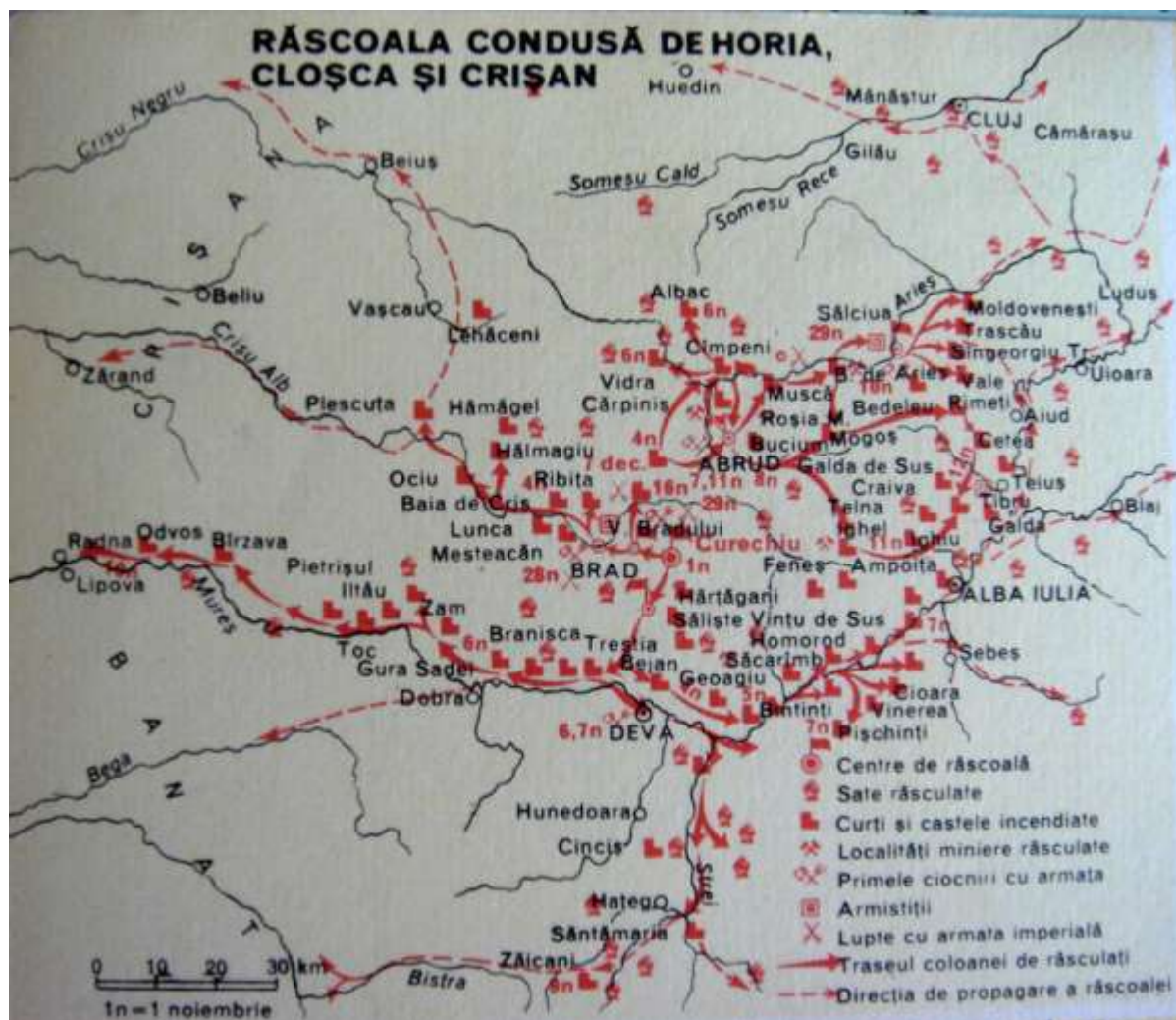

Ugyanitt történt, de a 35. oldalon, hogy a „magyar megyék”-ként ismert területet hibásan fölratozták úgy, mintha azok magyar „székek” lettek volna, azaz olyan közigazgatási egységek, melyek valójában csak a székelyek és a szászok földjén léteztek:

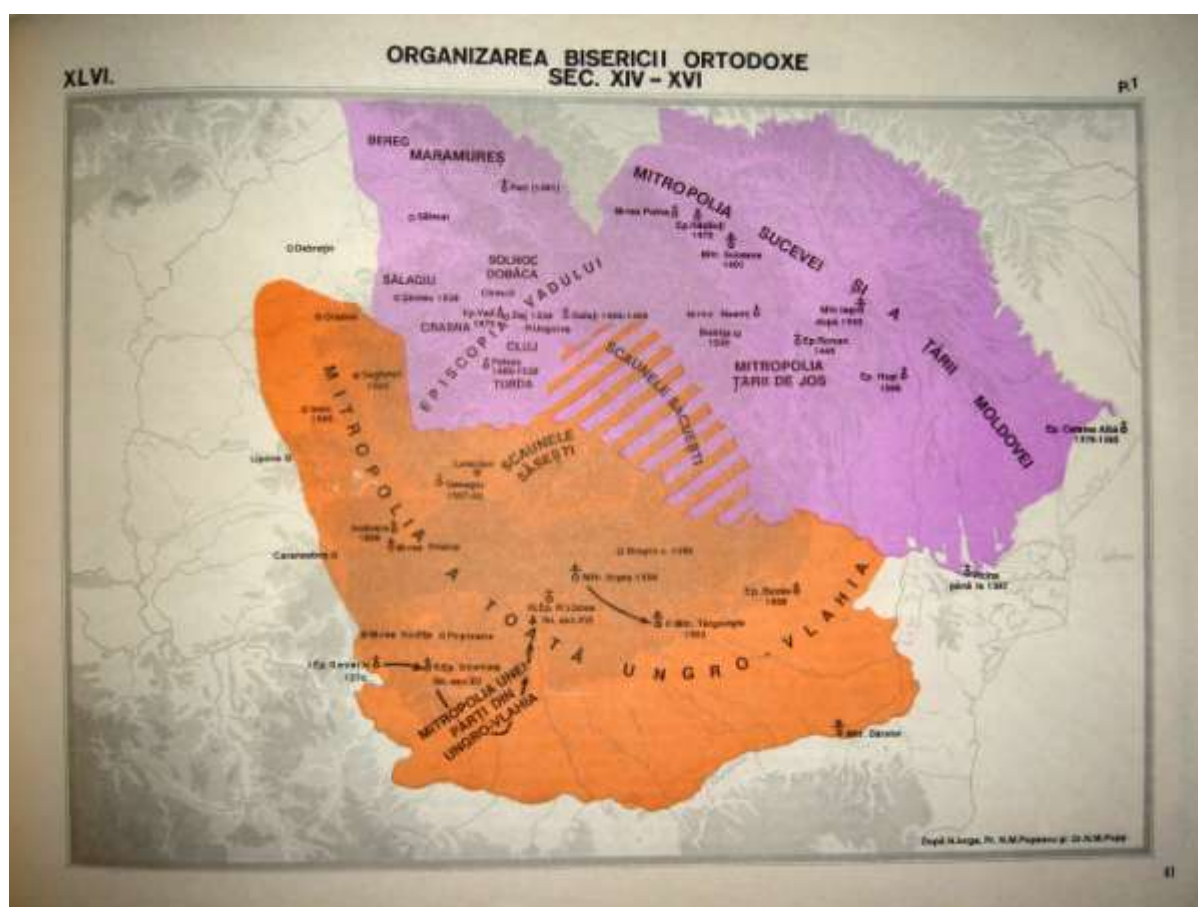

A 4-es atlaszban szintén jelen van mindkét fajta tévedés: Erdély a 134. oldalon félrenevezve jelenik meg „Nagyfejedelemség”-ként a 16.-17. század fordulóján (különösen, hiszen a cím helyesen „Fejedelemség”-ként utal rá), és a megyék a 136. oldalon hibásan kapják a „székek” (sedes) megnevezést [*mindkét térképet lásd a cikk. 8. oldalán*].

Fölsorolásom nem teljes. Ezeknek az atlaszoknak, vagy legalább közülük egyeseknek (3, 4, 5, 6, 10 és 11), bár elkövetik a fenti tévedéseket, és másokat, azért sikerül Erdély történetét a problémák ellenére is informatív módon bemutatni. És igazán jó hír? Van néhány. A 9-es atlasz 75. oldali melléktérképe a Horea féle fölkelésről közöl olyan térképet, melyet más, köztük magyar atlaszokban sem lehet látni:

A 8-as atlasz III. kötetének 46. és 47. térképe kínálja a görög-keleti egyházszervezetnek bármely történelmi atlasz közül első térképi ábrázolását. Ezek igazán hasznos hozzájárulások:

Az utoljára említett munka – a *8-as atlasz* – érdekes kiadvány. Szégyentelenül nacionalista, és lehet, hogy ehhez a tulajdonságához van köze annak (főltéve, hogy az engem elért személyes információ megbízható), hogy 1993-as második kiadását kevéssel követően visszavonták, és a megmaradt példányokat bezúzták. Mindenesetre, az atlasz állításairól alkotott véleményemre való tekintet nélkül, meghajlást érdemel üzenetközvetítésre képes térképi teljesítmény minőségében. Valami hasonlót lehet elmondani a kartográfiaiilag – de egyébként nem – szegényesebb másik erősen nacionalista kiadványról, a *7-es atlaszról*. Ebben a térképek inkább csak illusztrációk, az „atlasz” szó nem egészen illik rá. Amit mond, gyakran nagyon nagy túlzás, és biztos, hogy sok alkalommal nem éppen megbízható, mégis figyelemreméltó, mint a térképészetet egy bizonyos ideológia képviselőjére használó – még ha a magyar szemlélő számára bármennyire is kellemetlen – kísérlet. Érdekes próbálkozás.

A többi atlasz a tisztán kereskedelmi célú kiadvány és a tudományos munka között mozog, köztük iskolai atlaszokkal. Hogy egy személyes elfogultságomat is kifejezzem, a *3-as* és *5-ös atlaszokat* találtam volna a legbiztosabbaknak, ha a kiadás idején élek. Sajnálom, hogy a történelem térképezésének általuk képviselt megközelítése nem talált a későbbiekben követésre, néhány más kiadvány egyértelműen részletesebb volta ellenére sem. A *9-es atlaszról* kimerítő elemzést közöltem a Szivárvány című, Chicago-ban megjelenő magyar nyelvű folyóiratban 1989-ben, melynek digitalizált változatát az érdeklődőknek szívesen eljuttatom.

A *11-es atlasz*, ha nem is egészen mentes a lényegi tartalomtól, inkább külsőségei által törekszik hatni. Tekintettel a benne lévő meglepően kis számú történelmi térképre melyek többsége szinte – illetve egészen – változatlan átvétel a forradalom előtti kor kiadványaiból, talán elszárvadtak ki ahhoz képest amilyen igénnyel föllép. A nagyon kíváncsi eredeti új munkát túl gyakran pótolták szép régi térképek tetszetős másolataival. Az elegáns, csillogóan fényes papír és a drága kötés nem tudja pótolni a megfelelő mennyiségű és minőségű, tudományos igényű új hozzájárulást, melyet tekintettel a címre és a kiadóra, el lehetett volna várni.

A megjelent munkák átnézése után – a lista, figyelembevételével egyes, a 30-as években kiadott iskolai atlaszokat, melyekkel már találkoztam, de előadásom megírásakor nem voltam képes hozzájutni (és talán másokat, ha létükről nem sikerült tudomást szerezni) nem teljes – egy tanulság vonható le. A román történelmi atlaszok akár Erdélyre, akár másra vonatkozó megbízhatóságának változó szintje a kiadásuk ideje kori politikának a függvénye.

Munkák, melyek kevéssel azután jelentek meg, hogy Románia, az első világháborúból győztesen kikerülve hatalmasan megnövelte a területét, úgy látszik győzelemittas nacionalista érzületet fejeztek ki, amikor a történelemre nézve a folyamatosság zászlaja alatt gátlástalan igényekkel léptek föl. Az eufória elültével mérsékeltebbé vált a hang, és a korabeli nemzetközi szinten álló atlaszok születtek. Ez nem utolsó sorban a magyar revizionista igényeket kétes értékű térképi ellenérvekkel ellensúlyozásra törekvő téves indíttatása, és a fasizmus közeledése folytán változott. Ezek a tényezők elősegítették a csak és helyesen informálásra irányuló szándékok csökkenését. Ezután – minthogy semmi sem került kiadásra több mint egy negyed évszázadig – úgy tűnik, hogy zavar állt be a történelem térképi megközelítésének kíváncsi módja kérdésében. A választ a Ceaușescu korban találták meg, amikor a nacionalizmus legvadabb kinövéséhez történt visszatéréssel párosulva először kerültek térképezésre az „osztályharc” elemei. Annak minden vizuális színpompájával és túlzásával egyetemben, amit az első említett tulajdonság képvisel, ez a múlt komplexitásai bemutatásának – aminek addig szinte kizárólag területi vonatkozású megközelítése fordult elő – némileg nyers, mégis valódi szélesítést jelentette. Ha a föntiek mind igazak, azt lehet remélni, hogy a demokrácia beköszöntével képes lesz visszatérni az 1930 körüli időszak kiadványainak józansága, és így lesz végre Romániában Erdély történetének igazán magas színvonalú térképi megközelítése. A *11-es atlasz* egyes térképeit, mint már utaltam rá, lehet

jelnek tekinteni, hogy ilyen új szelek tényleg fújnak, még akkor, is ha ugyanaz a kiadvány annak is jelét adja, hogy a szokások nehezen változnak.

The depiction of Transylvania in Roumanian historical atlases published 1920-2000

András Bereznay

Free-lance Historical Cartographer

e-mail: bereznay@historyonmaps.com

The paper scrutinizes 13 historical atlases that are often problematic, due mainly to nationalistic tendencies prevalent during periods of the timeframe. The core issue is exaggerated claims made by improper applications of the theory of continuity, although this should not follow from that hypothesis, itself subject to debate. Incorrect cartographic “annexations” of Transylvanian territory to its Roumanian neighbours are also made due to the misinterpretation of the meaning of feudal holding, and on occasion, mere arbitrariness. The atlases are of variable value, but some do contain useful material, particularly those where a more balanced political outlook has allowed a more objective representation of the past.

Transylvania, the country where Hungarians and Roumanians were co-existing in one way or another for many centuries, has been the subject of much controversy between them. What is true of their shared history is no less true about the presentation of it, including its cartographic presentation. Whilst interpretations and evaluations of many events or processes frequently differ, it may well be claimed – and this at least would hardly be debated by either of the parties – that the core debate concerns the issue of Roumanian continuity.

That much discussed notion itself, however, carries more meanings than one. As originally and properly understood, 'continuity' refers to Roumanian ethnogenesis, i.e. the assumption that the Roumanian ethnic group was formed in the area where it is currently to be found, first and foremost, Transylvania. This is not the place to discuss the merits or otherwise of that theory. What concerns me in its context as part of my present discussion is merely to state that – to the extent I know them – all Roumanian published historical atlases were made under the spell of this theory. I do not see as my task to object to such presentations, irrespective of how much I may admittedly disagree with them, unless the respective depictions themselves raise questions that are legitimate from the standpoint of historical cartography.

The notion of 'continuity', however, also had been brought into the presentation of the history of Transylvania in another sense. There is a current in Roumanian historical cartography that strives to depict that country not simply as an area where Roumanians were always present, but also as a distinct entity of some kind that was somehow of a Roumanian character throughout the centuries. This approach, unlike the hypothesis of ethnic continuity that remains the subject of academic debate at least in a formal sense, is clearly not tenable in the light of abundantly available beyond dispute data. That this is so, is recognized by some

Roumanian historical cartographers who made no attempt to recourse to the practice, or if they did, they have done so only in a limited, and more circumspect way than others.

I will aim to demonstrate a problem that emerges during the perusal of the mapping of ethnic continuity. It is also among my aims to highlight a practice that is unfortunate from the standpoint of providing reliable historical information on maps that characterizes some Roumanian atlases, and confront them with the overall correct presentation of the comparable situations offered by several other ones. I will also endeavour to make references to other unrelated issues of the presentation of Transylvanian history as and when we encounter them in the atlases consulted, of which there are thirteen.

1. Atlas Istoric Geografic al neamului românesc, Şiaicariu, V. – Constantinescu, D. St., Bucureşti, 1920
2. Atlas Istoric, Gheorghiu-Friedmann, Aglaia, Naţională, Bucureşti, c.1923
3. Atlas Istoric al Românilor cu cetiri istorice, Tulbure, Nathalia, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1926
4. Atlas geografic, istoric, economic şi statistic, Teodorescu – Constantinescu, Institutul Cartografic Unirea, Braşov, 1934
5. Atlas Istoric, Panaitescu, P.P. – Ioan, E., Scrisul Românesc S.A., Craiova, c.1935
6. Atlas pentru Istoria României, Dragomir, Silviu, Editura Krafft & Drotler, Sibiu, 1935
7. România. Atlas istoric, geopolitic, etnografic şi economic, Şişanu, Romulus, Universul, Bucureşti, 1936
8. Spaţiul istoric şi etnic românesc. I-III. Petre, Lucian, Ed. Militară, Bucureşti, 1992/1993 (First edition, 1942)
9. Atlas Istoric, Pascu, Ştefan (ed.), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971
10. Atlas pentru Istoria României, Ardeleanu, I. et al., Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983
11. România. Atlas Istórico-Geografic, Bodea, C. et al. (eds.), Editura Academia Română, Bucureşti, 1996
12. Atlas Istoric Didactic, Pascu, V., Clio Nova, Bucureşti, 1998
13. Atlas Istoric Şcolar, Moţu, I., Corint, Bucureşti, 1998.

One of the weaknesses of the hypothesis of continuity – albeit far from being the most essential – is the difficulty to tie the withdrawal of the Roman Empire from Transylvania in 271 with the first reference to the presence of a Neo-Latin speaking population there around the turn C12/C13. Or at the very least to the end of C9 when writing centuries after an event supposedly described, a Hungarian chronicler seemed to suggest the presence of Roumanians there. Whatever the rights and wrongs of the theory, it must be apparent even to its most faithful adherents that this time gap is a problem. The answer of *Map 3¹* of *Atlas 1* sets the tone to the playing down this issue. The technique employed is to squeeze first the history of the entire period – over 600 years – into one map. Depicting a static 'base' as if throughout there, the map displays, four times for good measure, the annotation 'Daco-Roumanians' in and around Transylvania. Another annotation 'Slavic peoples' feature – all without Transylvania – yet more times. This, however, far from making the map look in a sense balanced, reveals instead an important aspect of what is wrong with it. Given that it is out of the question to expect the presence of Slavs at most of the place where featured, e.g. south of the Danube during almost half of the period, it is clear that the 'base' picture can not be right. It is a fact that five other ethnies had been taking over Transylvania during the period. They were not only settling there for more or less a century each, but also made it part of their respective states. Another device of the technique is that whilst any reference to the latter is avoided, there is a lavish display of arrows, representing the five peoples criss-crossing the land. The reader is left with the sensation that during these centuries of solid (Daco-) Roumanian presence all that took place were occasional 'foreign' incursions without leaving a mark. This is helped by the highly inappropriate title: Dacia in C3-9, and exacerbated further

by an own colour that was applied to what is presumably this 'Dacia' as if it was a state. Whilst naming the area Dacia was right for centuries (and maps) previous, the word had become obsolete for Transylvania with the Roman withdrawal when the name 'Dacia' was transferred to land south of the Danube. It is hard to escape the conclusion that the intention was to suggest visually something unhistorical desired by the authors into the past and aimed to impress upon the readers as information that they, however, were not quite prepared to spell out properly. The key as typically in atlases resorting to such practices is poor, so it seems to leave room for the flights of patriotic fancy. This method is not only repeated, but also extended bizarrely over ten centuries on *Map 14* of *Atlas 2*. Improvement came with *Atlas 3*². It is not that I agree with everything featured in it; yet it is clear that the atlas was using cartography to communicate facts as well and fully as the author saw them and was able to, without any attempt to abuse its powers for manipulating readers. This new approach continued in subsequent atlases. The display may not have been always as appropriate as that of excellent little *Atlas 3*'s had been, but the controversial presentation of the period of *Atlases 1* and *2* was avoided. Not even *Atlas 7* that has done its fair share to pursue a highly nationalistic agenda recurred again to the excess of the early period of Roumanian historical cartography I described. Sadly, it came back to haunt on *Map 3* of *Volume 1* of *Atlas 8* and continued to do so in a somewhat modified shape where change was not always for the better in *Atlases 9* and *10* (*Maps 32*, and *27* respectively). Whilst in *Atlas 9* two maps are portraying the subject, it is worse than just being problematic to display the annotation 'Transylvanian Voevodate' as if valid for C6-11 throughout. Leaving aside what is subject of debate whether such a voevodate existed during the period at all, it is unacceptable even by the standard of history writing of the period of publication to project this presumed polity back to centuries prior to C9 as *Map 32* does. The method of make-believe by manipulative suggesting of *Atlas 1* was back in full vigour. This was followed more recently by the much more subtle presentation of *Map 10* of *Atlas 11*. Significantly – this must be welcomed – any reference to dubious terms such as 'Dacia' or 'Daco-Roumanians' is absent from the map. This combined with indications that the 'migratory' peoples have in fact settled in Transylvania makes the outcome rather good. All that right effect is brought into question, however, by the overall title (Roman World North of the Danube) that – given the content – is incongruous. The impression gained is that the authors while not prepared to map any longer patent falsehoods, are nevertheless not quite ready yet to abandon at least a reference to the mirage of Roumanian continuity in Transylvania. (This certainly transpires from the text).

As to the issue of Transylvania's historical affiliation, it is *Atlas 1* that true to form depicts it consistently up until the second half of C19 as a country of Roumanian character. There is up until that point no reference of any kind that it may have had anything to do with Hungary – or be it, the Habsburgs – ever in any shape or form. It is hard not to feel that the likely cause of portraying Transylvania as part of Hungary that late at all is that it was at the time of publication well within living memory, and so the authors perceived that it would not be practical to claim otherwise. Right on the first map where the name of Transylvania appears (*Map 5*³) it is shown as a country completely without Hungary – and as suggested by colour – Roumanian at that. This, in early C14. It is worth to recall here that in reality Transylvania was in C14 (as previous to that and for centuries to come) part and parcel of the Kingdom of Hungary; a so called 'voevodate' within it that meant nothing else than having been administered by a special administrator nominated to and recalled from his duties by the king at will. There was not even a semblance to autonomy let alone a Roumanian character other than the population having included a still small percentage of Roumanians. *Atlas 2* in the absence of a relevant map of an earlier date makes no such claim up until 1600 (*Map 19*), but then repeats it on *Map 23* (C18) where Transylvania is again depicted unaccountably as a 'Roumanian country'.

A pattern emerges. Most of the atlases I examined do make efforts to deny Transylvania's Hungarian character. Hand in hand with it they affirm or imply that it was somehow

Roumanian, always or nearly so. There is no room here to list all instances when this occurs, not even all the devices employed by which they strive to achieve this, be it using colour suggestively/manipulatively – a not exceptional practice – or the treating of six centuries of Hungarian history on one map – at the end of which Transylvania has become a country in its own right –, portraying those six hundred years as if the final stage was valid throughout (*Map 39a*) then misattributing to that separateness falsely impressed upon the reader an unwarranted Roumanian character by title elsewhere (*Map 68*) as in *Atlas 9*. Whilst such is the practice of ten atlases of the thirteen, there are exceptions. *Atlases 3, 4 and 5* are entirely correct from this standpoint. Where e.g. *Atlas 6, 9, 10* and sadly even *11* declare in various maps Transylvania to be one of the 'Roumanian countries', *Atlases 4* (p. 134, p. 136 and 5 (*Map 35*) go out their way to state correctly in comparable situations that what is represented is the 'Roumanian countries **and** Transylvania'.

Disappointingly, however, not even these three rather decent atlases are entirely free from nationalistic excesses. The rulers of Moldavia and Walachia were often vassals of kings of Hungary and then of princes of Transylvania. They often received in that capacity, possessions in exchange of services, some forts/pieces of land for their personal use for various lengths of time in Transylvania, as was the general practice in feudalism. This is a fact. It is wholly inappropriate to show these holdings as if they were on that account parts or at least possessions of Moldavia and Walachia as such, yet this is another practice to which many Roumanian historical atlases turned in their striving to create an appearance of medieval Roumanian ownership of in this case at least some Transylvanian land. *Atlases 2, 6, and 11* apart, all are overstating the territorial extent of the (truly) Roumanian countries in the period this way. It is particularly disturbing when the authors do not satisfy themselves to show the island-like possessions of Moldavian rulers in Transylvania as if they were part of Moldavia, but regard them as if they were westernmost parts of a contiguous Moldavia, annexing thereby all the land – about half of Transylvania – between them and Moldavia into the latter. This without the slightest basis (unless wholly inappropriately a mere military campaign by Moldavian rulers over the land of the Székely was regarded to be that) or possible justification as e.g. on p. 49⁴ of *Atlas 7*, but no less so on p. 139 of *Atlas 4*.

There are also issues of a different kind. On some atlases there is a confusion concerning Transylvania's status as an entity. *Map 5³* of *Atlas 1* labels it a 'Principality', in early C14. something that it wasn't until 1570. Having brought that ahead by some two and a half centuries the authors felt apparently compelled to treat similarly the rank Transylvania has reached in 1765 – Great Principality. This was applied on *Map 6* first which is to depict the situation of mid C14. *Atlas 5*, that is otherwise one of the best that I consulted makes the same mistake on p. 36 where the labelling of Transylvania is Great Principality for C17. It is also here, on p. 35 that the area that was of Hungarian counties is ill-labelled as if it was that of Hungarian 'sedes' i.e. units of administration that obtained in reality only in the land of the Székely (Sicilians) and of the Saxons. Both types of mistakes are also there in *Atlas 4*: Transylvania is ill-annotated as a Great Principality on p. 134 (strangely so as the title refers to it correctly as to a Principality) at the turn of C16/17, and the counties are misnamed as 'sedes' on p. 136.

The list is not exhaustive. While making these errors, and more, these atlases, or at least some of them (3, 4, 5, 6, 10 and 11) do not fail to show some details of Transylvanian history in a way that can be regarded despite the problems as being informative. And the really good news? There is some. An inset to *Map 75* of *Atlas 9* brings information not to be found in other, including Hungarian, atlases about the Horea uprising. *Maps 46⁵* and 47 of *Volume III* of *Atlas 8* offer the first mapping in any atlas of the Greek-Orthodox church organization. These are genuine useful contributions.

The last mentioned work – *Atlas 8* – is an interesting publication. It is unashamedly nationalistic, and it may something to do with this quality why it was (assuming the information that reached me is correct) withdrawn from sale with remaining copies pulped a while after its second edition in 1993. It is nevertheless irrespective of my views of the claims made by it an atlas to be bowed at as a cartographic achievement to convey a message. Something similar may be said about the cartographically – but not otherwise – poorer other strongly nationalistic publication, *Atlas 7*. In the latter the maps are rather just illustrations, the word 'atlas' does not quite fit. The claims tend to be highly exaggerated, and certainly less than reliable in many instances, yet it is noteworthy as an attempt to use cartography to make a certain ideological point, however unpleasant for the Hungarian observer. It is an interesting endeavour.

The other atlases vary between purely commercial undertakings and of academic kinds with school atlases in between them. To express a personal bias it is atlases 3 and 5 that I would have found most encouraging if around at the time of their publication. I regret that their approach to mapping history was not subsequently followed, despite the clearly more elaborate nature of several others. About *Atlas 9* I have published a thorough analysis in Hungarian, copies of which I will be happy to provide to those interested. *Atlas 11* appears to be more show than substance albeit also not wholly devoid of the latter. Perhaps it was published compared to what it claims to be somewhat prematurely, given the suprisingly small number of historical maps most of which are but little altered take overs from the pre-revolution period publications. Much needed original new work was too frequently substituted by mere copies of, however fanciful old prints. Elegant shiny paper and expensive binding fails to make up for a sufficient amount of proper new contribution of an academic kind that could have been expected due to the publisher and title.

Having perused the output – which is not full in view of some school atlases of the 1930s that I have seen before but was unable to secure when writing (and possibly others the existence of which escaped me) – a conclusion can be drawn. The fluctuating level of reliability of Roumanian historical atlases both concerning Transylvania, and otherwise is related to the politics of the time of their publication. Works appearing soon after Roumania having increased its territory vastly when emerging victorious from WWI expressed it seems a triumphalist nationalism when making unrestrained claims under the banner of continuity. With euphoria subsiding, a more measured tone set in, and atlases at a par with contemporaneous international standard were created. This changed due not least to a misguided striving to 'balance' Hungarian revisionist claims by putting of dubious value counter arguments on maps, and with fascism approaching. These factors facilitated a decrease in the intentions to inform only and properly. Then – as nothing was published for over a quarter of a century – it appears that confusion set in as to how to approach history on maps. The answer was found in the Ceaușescu era, when combined with a full return to the wildest excesses of nationalism, elements of 'class struggle' were for the first time mapped. With all the unpleasantness that the exaggerations of the former quality signified, this meant a somewhat crude yet real widening of the depiction of the complexities of the past that was approached hitherto almost exclusively from the standpoint of its territorial aspect. If all the above is true, it can be hoped therefore that with the onset of democracy the soberness of the publications of around 1930 will be able to return, and so there will be at last a truly high standard cartographic approach to Transylvanian history in Roumania. Some maps – as I already have hinted at – of *Atlas 11* can be taken as an indication that these new winds are actually blowing, even if also the same publication displays signs that habits die hard.